

היבטים הלכתיים בהכאת משרע"ה את המצרי

- א. הצגת השאלה.
- ב. הקדמה.
- ג. מדין רודף.
- ד. רוצח.
- ה. גילוי עריות.
- ו. פגיעה בקדושת ישראל.
- ז. פגיעה לאומית – פיסית.
- ח. עיוות בתפיסה הדתית.

א. הצגת השאלה

"ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם, וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו: ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול: ויצא וכו' הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי". (שמות פ"ב, יא-יד).

אם מדובר היה באדם רגיל מישראל, עולה שאלה קשה: האם התגובה המתאימה למכה את חבירו היא הריגתו? כאשר התורה מדברת על "ראש לנביאים"¹, מקבל התורה מסיני², איש האלהים³, השאלה מחריפה יותר, מדוע מרע"ה לא הציל בדרך פשוטה? על הפס' 'מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קודשו, נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי"⁴ אומר המדרש: "נקי כפים – זה משה וכו' ובר לבב – זה משה וכו'. אשר לא נשא לשוא נפשי – זה נפשו של מצרי שלא נטלה על חינום אלא פדין עשה"⁵ נלמד מכאן שחז"ל הבחינו בשאלה הנ"ל, והשיבו שאמנם היתה הצדקה הלכתית⁶

1. פתיחת דאסתר רבתי.
2. משנה מסכת אבות פ"א מ"א.
3. דברים פל"ג, א'.
4. תהלים פ"ד ג-ד.
5. ע"פ דברים רבה פרשה י"א, פיסקה ב'.
6. ויש להוסיף עוד שמידתו של מרע"ה היתה האמת, הדין. ע' סנהדרין ה, מהר"ל בנתיבות עולם ח"א, מידת האמת פ"א עמ' קצ"ח. עפ"ז השאלה מקבלת חריפות יתר. נקודת המוצא לחז"ל כאן מורה שיש הסבר הלכתי ברור, וכן משמע במדרש רבה שמצא כאן דין רודף ונאף וכמבואר בגוף המאמר בהרחבה, ויעוין בטל חרמון עמ' 96 למור"ד הרה"ג שלמה אבינר שליט"א שהעלה שמרע"ה לא חקר האם המצרי אשם, היות ומדובר כאן בחשבונות של כלל. אכן גישה זאת יכולה להלוט את פשטי הפס', אבל בחז"ל הנ"ל יש בדיקה ברורה בדינו הפרטי של הרוצח. ויעוין ביומא כת. לגבי אאע"ה. ונלע"ד בק"י: אם אאע"ה קיים את כהת"כ קודם שניתנה, ק"ז שמרע"ה שהיה קרוב יותר למתן תורה, וכן התורה ניתנה על ידו, ראוי שיקיימנה בטרם ניתנה. ויעוין עוד בתפארת ישראל למהר"ל פרקים י"ט-כ"א שכל אחד הקפיד לקיים ולשמור ע"פ מהותו. ע"כ במרע"ה ל' שהקפיד על כל התורה.
- בסוף מאמרי התייחסתי לכיון של מבט של כלל בהרחבה ומתוך ביסוס הלכתי. שלשת הנימוקים הראשונים מבוססים על דין פרטי בלי חישובים של כלל, וע"ע הערה 17.

למעשהו של מרע"ה. ההצדקה איננה מפורטת בחז"ל. להלן נשתדל למצוא את ההצדקה ההלכתית הרמוזה במדרש, מתוך אימה ויראה, והכרה שהננו עוסקים ב"שלא קם בישראל כמשה עוד וכו'" דוקא הכרה בגודל המושג וקוצר המשיג היא המניע למצוא יסודות הלכתיים והגיוניים ברורים המתישבים על הלב. הבנת מעשי אבות האומה הינה שאלה אמונית יסודית⁷ ובכך ממילא יש משמעות אמונית לדיון אשר להלן, אבל ההסתכלות כאן הינה הלכתית.

ב. הקדמה

יש לברר שתי שאלות בתיאור המעשה: א. האם המצרי הכה את העברי בלבד, או שאף הרגו. ב. באיזה אופן מרע"ה הרג את המצרי.

באשר לשאלה א', מפורש בפס': "איש מצרי מכה וגו'", הכאה בלבד. יש כלל בלשון התורה שכאשר מדובר בהריגה, התורה מפרשת את תוצאת המיתה, כגון "הכהו וימות" וכיו"ב [במדבר פרק לה פס': טז, יז, יח, כא, כג] כאשר לא מלוות תוצאת המיתה, התורה סותמת הכאה סתם. וכך פרשו בש"ס מכח הראיות הנ"ל ואחרות: "שמע מינה כל היכא דאיכא הכאה סתם לאו מיתה היא" [סנהדרין פד:]:

על הבנה זו יש שתי בעיות משני מקומות: א. "מכה נפש בשגגה" [במדבר לה, טו] שמשמעותו רוצח [רש"י שם, סנהדרין עח] אע"פ שאין לשון מיתה. ויש ליישב ש"מכה נפש" משמעותו הריגה אף ללא צירוף וימות. ב. "ומכה אדם יומת" [ויקרא כד, כא], שלכאורה דן ברוצח היות ועונשו מיתה, ולא מצאנו חיוב מיתה על הכאה בלבד. ויש ליישב שמכח בעיה זו חז"ל העמידו את הפס' בהכאת אביו ואמו שמפאת חומרתם יש חיוב מיתה אף על הכאה בלבד [תורת כהנים שם ס"ח]. יש לדקדק את ההבנה הנ"ל בגמ' סנהדרין פד: שלמדו את דין חבורה בהכאת אביו ואמו דוקא מהפס' הנ"ל. אף בדין מכה אביו ואמו לא מפורשת הריגה "מכה אביו ואמו מות יומת" (שמות כא, טו) לעומת אדם אחר "מכה איש ומת, מות יומת" שם יב וכנ"ל].

בענייננו, מפורש במדרש כד: "היה מכהו ומבקש להורגו והיה משה וכו', אמר: ודאי זה חייב מיתה כמו שכתוב, ומכה אדם יומת" [ויקרא כד, כא]⁸ עכ"ל המדרש. יש לדייק ש"ומבקש להורגו" משמעותו שעמד להרוג ולא שהרג בפועל⁹. נשאלת השאלה מדוע המדרש נקט פס' מויקרא ולא משמות "מכה איש ומת מות יומת" (כא, יב). ע"פ הנ"ל מבואר היטב: המצרי הכה את העברי ולא הרגו, לכן מרע"ה למד מפס' המחייב מיתה על הכאה בלבד במצב מיוחד למצרי שהכה את ישראל [כבן המכה את או"א]. שתי ראיות מהמדרש א"כ שמדובר בהכאה בלבד.

דעה שונה מצאנו בפרקי דרבי אליעזר: "ר' יוסי אומר וכו' ובאותו הלילה באו עליה נוגשי פרעה וחדגו לבעלה"¹⁰. א"כ מפורש שהמצרי הרג את העברי. קשה לגישה זו מהכלל הנ"ל [לשון הכאה בלי הריגה], וכן יש להעיר שבפרקי דר"א עצמו מופיעה ג"כ הדעה הפשוטה הנ"ל שמדובר בהכאה בלבד.¹⁰

7. הדברים עתיקים, יעויין ביד רמ"ה סנהדרין מד. ד"ה תחנונים.

8. שמות רבה פרשה ב' פסקה כח.

9. אף רש"י עה"ת במקום נקט את המדרש 'מלקו ורודו'.

10. "פרקי דרבי אליעזר" מהתנא רבי אליעזר הגדול בן הורקנוס עם ביאור הרד"ל פרק מח'.

לסכום שאלה א' הדעה הפשוטה והרווחת שהמצרי הכה בלבד. יש דעה אחת שהמצרי הרג ממש. משמעות תיאור מעשה המצרי יבואר בס"ד לקמן.

באשר לשאלה ב' למדנו במדרש וז"ל: במה הרגו? ר' אביתר אמר הכהו באגרוף, וי"א מגריפה של טייט נטל והוציא את מוחו, רבנן אמרי הזכיר עליו את השם והרגו שנאמר: 'להרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי' עכ"ל המדרש [שמות רבה פרשה א', פיסקה כט]

לשתי הדעות הראשונות יש עקרון אחד: מיתה בידים. לדעת חכמים הרגו בדרך ניסית, ע"י כח הזכרת שם ד' [בדקדוק הלשוני יעויין בהע"י¹¹]. רש"י נוקט כדעת חכמים [בפס' יד, ועיי"ש ברמב"ן]. אולי היות ויש להכריע כרבים [חכמים] מול שני אמוראים. משמעות תיאור מעשהו של מרע"ה תבואר להלן בס"ד.

ג. מדין רודף

בס"ב, בהקדמה הנ"ל, עולה שהמצרי הכה ולא הרג את העברי [לדעה הרווחת]. מפורש במדרש הנ"ל: "והיה מכהו ומבקש להורגו"⁸. וכן "והיה משה וכו' וראה מה שעתיד לעשות לו בשדה"⁸. עולה שניכר היה שהמצרי עומד להרוג את העברי. אף ברש"י יש לדייק בכיוון הזה: "והיה מכהו ורודהו כל היום" משמע הכאה מתמשכת ומסוכנת.

אם כן יש לפנינו דין רודף כמבואר ברמב"ם פ"א, ה"ו-ה"ט מהלכות רוצח לגבי ישראל הרודף אחרי ישראל להורגו, שישראל שלישי מציל את השני ע"י הריגת הראשון. בעניינו מדובר בגוי הרודף אחרי ישראל וכו'. נשאלת השאלה מה דינו. נראה שיש ק"ו: אם בישראל הרודף אחר ישראל שני, ניתן להורגו, ע"א כו"כ שניתן להרוג גוי הרודף אחר ישראל¹². ויש עוד רמב"ם ה"דן לגבי רודף בבן נח, וז"ל: "בן נח שהרג וכו' נהרג עליו" עכ"ל [הלכות מלכים פ"ט ה"ד]. יש לדייק שאם איננו יכול להצילו באחד מאבריו, לא נהרג עליו, כפי שמופיע בהלכות רוצח פ"א ה"ו וה"ז, ושאף מצוה יש בדבר. מדובר בהלכות מלכים בגוי הרודף גוי, בגוי הרודף ישראל נראה שלא גרע: אם לצורך הצלת גוי, הורגים את הגוי הרודפו, ק"ו שלצורך הצלת ישראל. עולה מהרמב"ם הנ"ל שאין צורך בב"ד להריגה זו. כאן מרע"ה הבין שאין אפשרות להציל את העברי הנרדף אלא ע"י הריגת רודפו הגוי, ולכן הרגו כדיון.

ד. מדין רוצח

דין רודף הנ"ל בסעיף ג' הוא לדעה רווחת הנ"ל בס"ב. לדעת הפרקי דר"א הנ"ל שהמצרי ממש הרגו, אין אומנם דין רודף, אבל יש דין רוצח, וממה נפשך: אם הכהו, יש

11. ביסוד המחלוקת בלשון הפס', נראה ש"ויך" (פס' יב) משמעותו הכאה ישירה כמ"ש במדובר פל"ה בפרשת הרוצח בשנגה. מכאן סיוע לשיטות התנאים הראשונות. מאידך "אתה אומר" משמעותו הריגה ע"י דיבור. מכאן סיוע לדעת חכמים. וצ"ב כיצד יתורצו הראיות לשיטה החולקת. ויש לישב שלחכמים פירוש ויד הוא ע"י פיו [כנזכר בפדר"א הנ"ל בהערה 10 וברד"ל שם אות נה' "בחרב שפתיו"] לתנאים הראשונים פירוש "אומר" הוא חושב, מתכנן וכפירוש הרמב"ן במקום.

12. לא מצאתי לנכון לדון בפנים מה היה גדר ישראל קודם מתן תורה. עיין באנציקלופדיה תלמודית ערך אבות חלק א' ה [עמ' לו-לז] שהביא שתי דעות: "י"א שהיו כבני נח במקום שיש חומרה בבני נח, וי"א שהם כישאל לכל דבר מעת שנימולו". לענייננו אין נ"מ, היות ולשתי הדעות הדין שווה.

דין רודף, ואם הרגו ממש, יש דין רוצח. [יתכן או ס"ג או ס"ד ולא שניהם ביחד, מציאותית]. אחת משבע מצוות בני נח היא איסור רציחה [סנהדרין נו. רמב"ם הלכות מלכים פ"ט ה"א וה"ד]. בן נח שרצח חייב סייף ככל שאר שבע מצוות בני נח [שם]. אם גוי ההורג גוי כך, אף גוי ההורג ישראל¹³ לא גרע. מבחינת הדין די בהענשת בני נח בעד אחד, בדין אחד, וא"צ התראה לחיוב בני נח [שם ה"ד]. ואמנם יש לתמוה כיצד מרע"ה יכול להעשות הן עד והן דיין. והרי כלל בדינו שאין עד נעשה דיין ובפרט בדיני נפשות [ר"ה כו.]. ויש להשיב בשלש הוכחות שאין דין "אין עד נעשה דיין" נאמר בגוי כלל. הוכחה א. נלע"ד שהיות ומקור הדין הנ"ל הוא מ"ושפטו העדה והצילו העדה" [גמ' שם]. שמי שרואה איננו מסוגל למצוא זכות לרוצח [הגמ' שם]. ואם כן י"ל שדברים אמורים בישראל שיש לו דין של משפט עדה [כנלמד בסנהדרין ב. שצ"ל עדה שופטת ועדה מצלת וכו' מכח הפס' הנ"ל], ובסה"כ צ"ל 23 דיינים בד"נ בישראל [סנהדרין שם], אבל בבן נח כבר למדנו שדי בדין אחד, וא"צ התראה, א"כ התורה לא דברה בפס' זה על בן נח בכלל, וממילא אף דין "הצילו העדה" לא התחדש לגביו. הוכחה ב. מצאנו קשר בין דין התראה לבין דין "הצילו העדה" במסית ומדיח, שאינם צריכים התראה [סנהדרין סז. רמב"ם פ"א ה"ה מהלכות סנהדרין], ואף אין בהם דין "הצילו העדה" [משמעות הרמב"ם שם, סנהדרין לו.]. א"כ, אף בבן נח שמפורש שאין בו דין התראה [כנ"ל], י"ל שאין בו דין של "הצילו העדה". היסוד הוא שאין מחפשים את זכותו. הוכחה ג. היות ודי בבן נח בדין אחד, וכל דינם הוא מיתת ב"ד, הרי שהתורה הסתפקה בדעת יחיד להורגו. לא רחוק הוא שאדם יחיד רואה באופן מוגבל. וזה הטעם שהתורה הצריכה דיינים רבים בהתאם לחומרת הענין [עי' משנת סנהדרין ב. בדרגות], שמשמעות ריבוי הדיינים הוא דעות נוספות [עי' סמ"ע בחו"מ סי' י"ג ס"ק ח']. בדין יחיד שיראה בדעתו לחיוב, כך הוא ישאר בדעתו, והרי שאין כאן אפשרות טכנית לקיום של "הצילו העדה".¹⁴ הרי לפנינו שלש הוכחות שלא שייך בגוי דין "הצילו העדה", וממילא עד יכול להעשות דיין ולכן מרע"ה נעשה כאן הן עד והן דיין, כדין. [ועיין עוד בהרחבה בהערה 15].

13. ואמנם צ"ב האם בבן נח יש פסול של עד רשע, ואכמ"ל.

14. ההבדל בין הוכחה ג' להוכחה א' היא שבא' הוא מצד זה"כ ובג' אם לא היתה התייחסות בתורה לדין "הצילו" יכולנו ללמוד מעצם הדין של מספר הדיינים את דין והצילו ע"פ סברא.

15. ברם המהלך הנ"ל איננו נכון לפי רוב הראשונים שכן, יש בעיה בסתירת הגמרות ב"ר"ה כו' ובמכות יב... ב"ר"ה מבואר שלר"ע עד איננו נעשה דיין ואפילו עד הרואה מכח דין, "הצילו העדה" ומי שרואה איננו יכול למצא זכות ואילו במכות יב ר"ע למד את הדין הנ"ל מ'ולא ימות הרוצח עד עומדו לפני העדה למשפט" (במדבר פ"ה יב). השאלה היא מאיזה פסוק ר"ע באמת למד. והעלו התוס' ב"ר"ה וראשונים אחרים שעיקר הלימוד הוא מ"עד עמדו", ו"הצילו העדה" הנזכר ב"ר"ה הוא סיבה שלא נלמד לפסול את הרואה לדון ג"כ בדיני ממונות מדיני נפשות. הרי ש"הצילו העדה" איננו המקור האמיתי להדין הנ"ל. ויש להשיב שאף אם נלמד מ"עד עומדו לפני העדה למשפט" עדיין נדייק שאיננו נוהג בגוי, היות ואיננו נידון בעדה. בנוסף לכך, נמצאת בדעת הרמב"ם שיטה המבארת את סוגיית ר"ה כפשוטה, ומבארת שיש שני עניינים שונים: במכות הדיון הוא באיסור להרוג את הרוצח לפנינו בלי תהליך משפטי רגיל. לא מדובר שם שנדון אותו דוקא בב"ד אחר, בין אם לא נגרוס "ב"ד אחר", ואף אם נגרוס "ב"ד אחר" זו משמעות הענין, וכן מורה לשון הברייתא "לכדתניא, רבי עקיבא אומר - מנין לסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש שאין מיתין אותו עד שיעמוד בב"ד אחר, ת"ל: 'עד עמדו לפני העדה למשפט' - עד שיעמוד בב"ד אחר." ע"כ הגמ' במכות, מדובר כאן על איסור להרוג במקום ומיד. ב"ר"ה הדיון הוא על עד

ואמנם בעיקר הקושיא י"ל שהיה עד אחד, והוא העברי שנכח במעשה וכמו שכתוב "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי" אך יש לדחות שסביר שמרע"ה לא צירפו לדין שהוא התנגד אליו, וכן הלכתית הוא איננו יכול להעיד כרשע¹³ [לה"ר, עי' ברש"י שם. וכמו כן המרים יד על חבירו, שנלמד מ"לא יוסף להלקותו וגו'" שו"ע חו"מ סי' ת"כ (א)]. א"כ היות ויש במכה חבירו איסור מה"ת ומלקות, ה"ה פסול לעדות [שו"ע שם סי' לד ס"ב] ואע"פ שרש"י פי' שד"א בעומד להכות, סביר שהוא הכהו פעמים אחרות בפועל, או את אחרים. לכן מרע"ה הוצרך בעצמו להיות עד ודיין.

ה. מדין גילוי עריות

עד כה עסקנו במתואר בפשט הפס'. מכאן ועד סוף החלק נדון בחטאיו של המצרי כפי שבאו לידי ביטוי בחז"ל ובמפרשים. בחז"ל מצאנו חטא נוסף למצרי. וז"ל המדרש: "פעם אחת הלך נוגש מצרי אצל שוטר ישראל ונתן עיניו באשתו שהיתה יפת תואר בלי מום. עמד לשעת קריאת הגבר, והוציאו מביתו, וחזר המצרי ובא על אשתו, והיתה סבורה שהוא בעלה ונתעברה ממנו [שמות רבה פרשה ב' כח וכן משמע בויקרא רבה פרשה לב, ה, וכן בפרקי דר"א הנ"ל בהע' 10]. אף רש"י אחז בדעה זאת [פס' יא ד"ה מזה]. מפורש כאן שהמצרי בא על אשת איש, ובן נח מצווה על העריות בכלל שבע מצוות בני נח ונהרג בסייף [סנהדרין נו, רמב"ם פ"ט ה"א]. ואחת מהעריות שהוא מזהר היא אשת איש [שם נז: וברמב"ם שם ה"ו. ועי"ש בה"ז. ולענייננו אין נ"מ ואכמ"ל]. התנאים הנדרשים הם עד אחד ודיין אחד, וכנ"ל בס"ד. נשאלת השאלה מניין מרע"ה ידע על החטא הנ"ל? משיב המדרש: "והיה משה רואה אותו ומביט בו, וראה ברוה"ק מה שעשה בבית"⁸ כלומר, הידיעה היתה ע"פ רוח הקודש. וצב"ג שסו"ס אין כאן עד אחד ונלע"ד שהיות ומצאנו שכאשר נדרש עד אחד המשמעות היא

הרואה ולכן הלימוד הוא מפס' אחר שאיננו יכול להעשות דיין - טורי-אבן בר"ה שם הגהות הרב ברוך פרנקל תאומים במכות שם [מופיע אחרי המרהש"א במכות בדף ת. ויעויין בדף הפתיחה לספר טורי-אבן ובסוף טורי-אבן, שהמחבר הנ"ל למד את טורי אבן והעיר עליו, וחיבר ספר הגהות הנקרא "אמרי ברוך". עפ"ז שמא יש לנו דעה אחת בלבד כגדר רבות למיד [עי' סנהדרין לו.]. ברם הדברים פשוטים שהוא בתן את דברי הטורי-אבן וחלק עליו כשדבריו לא נראו. לכן לפנינו גדר התלמיד הסובר מעצמו [סנהדרין לו: שו"ע חו"מ סי' י"ח ס"ה] ויש כאן שני אחרונים הסוברים כך] ויעויין עוד בלח"מ [הלח"מ בהלכות עדות פ"ה ה"ט ומיישב בכך את הסתירה בהר"מ שבהלכות עדות הרמב"ם פוסק כר' טרפון שאפילו הרואה כשר לדיני נפשות, ואלו בהלכות רוצח הרמב"ם פוסק כר"ע הנ"ל במכות. אלא ודאי שאין קשר בין ב' העניינים וכנ"ל, ור"ע לומד את דין "אין עד נעשה דיין" מ"והצילו בלבד"!] ובחידושי רפאל [מובא באוצר מפרשי התלמוד במכות שם]. היסוד הנ"ל מופיע ברמב"ם [לדעת האחרונים הנ"ל] במשמעות ספר המצוות ל"ת סי' רצ"ב, במשנה תורה הלכות רוצח פ"א ה"ה, שדין הגמ' במכות מופיע בו מבלי להצריך ב"ד אחר דוקא, וכן שם בפ"ב ה"ט בטריפה שהרג שלם לעיני ב"ד חייב מיתה מדין "זבערת הרע מקרבך", והוא מסנהדרין שם והרי אסור הדבר ע"פ הגמ' במכות שיש איסור, אלא ודאי מדובר במכות ללא הליך משפטי ויש לתמוה על הוכחת הטורי-אבן האחרונה, שכן יש איסור עכ"פ מהגמ' בר"ה לר"ע. ויש ליישב שהטורי-אבן סבור כהלח"מ הנ"ל שהרמב"ם פוסק כרבי טרפון בסנהדרין וא"כ מה שכתבנו איננו להלכה, או שהטורי אבן מבין ש"זבערת הרע מקרבך" יכול לדחות עשה אחר, כגון "והצילו העדה" היות "זבערת" הוא עשה חזק הדין בתיקון חברתי כללי ועל במרגליות היים סנהדרין עת. סימנים ז-ח') אבל אין בכך "זבערת" לדחות את הלאו של ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט.

אינפורמציה. די בידע. לכן, די גם ברוה"ק. יסוד זה נמצא בעדות אשה כאשר שמעו בת-קול של אדם המכרזת "פלוני אלמוני מת", ואח"כ לא זיהו אותו, ואף בשעת השמועה לא ראו כולם יכולים להשיא את אשתו כאשר שמעו זאת בעיר [יבמות דף קכב. משנה וגמ' ותוד"ה דחזו. שו"ע אבה"ע סי' יז' ס"י]. ידיעה מכח רוה"ק של מרע"ה בודאי מדוייקת ביותר. וכן מצאנו שמרע"ה שאל את המלאכים האם דינו הוא חיוב מיתה [שמות רבה שם]. הכל בכדי לאמת יותר, ולודא ועיין בסוף ס"ח. אם חטא זה היה הבלעדי, מובן על פי זה מדוע מרע"ה הרגו בפיו [לחכ' כנ"ל בס"ב]. היות והידיעה היתה ברוה"ק אף העונש היה ע"י שיתוף מלמעלה.

ו. פגיעה בקדושת עם ישראל

אומר המדרש: "רב הונא אמר בשם בר קפרא: בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לה"ר, ולא נמצא אחד ביניהם פרוץ בערוה¹⁶ וכו', תדע לך שהיה כן: אחת היתה ופרסמה הכתוב שנאמר 'ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן' [ויקרא פכ"ד יא]", עכ"ל המדרש [שמור"ר כנ"ל בהערה 8, ויקרא רבה פרשה לב (ה)]. וממשיך המדרש ומתאר כיצד המצרי בא על שלומית בת דברי [בשמור"ר הנ"ל]. יש לפנינו פגיעה בצניעות של עם ישראל, והמעטת זכויות ישראל לגאולה [ואולי מרע"ה הבין שרשע זה ימשיך עם נשים נוספות ואף עם שלומית פעמים נוספות. להבנה זו, ילע"ד ג"כ את דין רודף הרודף לעבור עבירה בעריות על נשים, שדינו כרודף נפש שחייב מיתה כמבואר בסנהדרין עג. ושו"ע חו"מ סי' תכ"ה ס"ג. ואמנם מן הדין צ"ל כאשר הוא בדרכו בפועל למעשה העבריות, ולא במתכנן כללית].

ערך הפגיעה בכלל ישראל חמור ביותר¹⁷ אדם המוסר בקביעות ממון ישראל נידון כדין המוסר שדינו במיתה אפילו בזה"ז בכדי שיפסיק לפגוע באחרים [שו"ע חו"מ סי' שפח סי' יב]. אם בפוגע בממון ישראל כך, בפוגע בזכויות עם ישראל ק"ו שחייב מיתה, היות והמחטיאו קשה מן ההורגו. ויעוין בסוף ס"ח.

ז. פגיעה לאומית

"וירא בסבלותם, הסתכל הרבה באופן הסבל שהיה לא לתכלית בעבודת המלך כ"א לענותם", כך פירש הנצי"ב בפס' יא, כלומר המצרים ענו את ישראל עינוי לשמו.

16. למדרש זה היתה אשה אחת בלבד שקלקלה, בפרקי דר"א פמ"א מצאנו את ר' יוסי שנוקט בדרך שונה: "ר' יוסי אומר - היו המצרים מטמאים את ישראל ואת נשיהם עמם. תדע לך שבן בנו של דן נשא אשה משבטו ושמה שלומית בת דברי, ובאותו הלילה באו עליה נוגשי פרעה והרגו לבעלה והרתה". הרי שנלמד מן הפרט אל הכלל. ברם להרד"ל שם אות עה' עולה שאף כוונת ר' יוסי היא כמדבר הנ"ל והגירסא הנכונה היא שהמצרים טמאים בעצמם ומטמאים [את האשה ואת הולד], והם הרגו את הבעל לפני שבאו עליה, ואז יש דין פנויה בלבד, אלא פגם שנבעלה לגוי.

17. גישה זו שמדובר כאן בפרשה של ענין כלל ישראלי, ולא איש מצרי מכה איש עברי בלבד, באה לידי ביטוי בספר "טל חרמון" (עמ' 96) למו"ר הרה"ג שלמה אבינר שליט"א "פה קיים החשבון הלאומי, ש'האיש מצרי', תהיינה אשר תהיינה זכויותיו האחרות ומעמדו, מכה את 'האיש עברי', נציג האומה המצרית משפיל את האומה העברית, ובתור שכזה הוא נהרג", עכ"ל. במאמר בס"ז וס"ח הארכתי וביססתי עקרון זה ע"פ הדין הגמור וע"ע בהערה 6.

ממשיך הנצי"ב ומפרש ש"מכה איש עברי" פירושו ש"הכה לא בשביל איזה עצלות וכדומה, אלא בשביל שהוא איש עברי". "ויפן כה וכה - חיפש עצות לקבול על המצרי שהכה חנם". "וירא כי אין איש להגיד לפניו את העול, כי כולם עצרת בוגדים שונאי ישראל".

כלומר, מרע"ה ראה כאן תופעה של אנטישמיות גואה ומתפתחת שיש לבולמה מבעוד מועד. ברור היה כאן שמדובר מעבר "לעבודת המלך". קשה שלא להזכר בשואה האיומה שהתחילה במסוה של "עבודת המלך" - מחנות עבודה ונבעה מאידיאולוגיה אנטישמית שדם יהודי הינו הפקר. מרע"ה בעינים מעמיקות הבין את אשר לפניו. יש למחות נמרצות ומיידית בתופעה העלולה להביא לידי השמדת עם ישראל, והיא השנאה האנטישמית.¹⁷ ביסוס הלכתי להנ"ל ע"פ דין מוסר הנ"ל בס"ו, וכן ע"פ "ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה" [סנהדרין מו. וש"ע חו"מ סי' ב' ועיי"ש בתומים שיסוד הדין איננו מכח הבעיה הרגעית באדם החוטא, אלא בקלקולים שרבים ילמדו ממנו, וקלקול שיתפתח לעתיד ח"ו]. ויעויין בסוף ס"ח, המצב היה שלא ניתן לפעול לא במערכת של ב"ד ישראל, ולא אצל המצרים האנטישמים. במצב כזה מותר למסור דין לשמים, כשאינן כתובת בארץ [ב"ק צג. ותוד"ה דאיכא]. עפ"ז יש לבאר מדוע מרע"ה הרגו ע"ש ד', שכן הוא בבחינת מסירת דין כלל ישראל לשמים.

ח. עיוות בתפיסה הדתית

לכאורה מצאנו התייחסות מפורשת בש"ס לענייננו. כך למדנו בסנהדרין נח: "א"ר חנינא: עובד כוכבים שהכה את ישראל חייב מיתה, שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי וגו'. וא"ר חנינא הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה, שנאמר 'מוקש אדם ילע קודש' (משלי פ"כ, כה). הגמ' הנ"ל הינה בתוך סוגיית בני נח, ושתי המימרות סמוכות זו לזו ובשם אותו האמורא, ובשניהם מדובר בהכאת ישראל ע"י גוי. המימרא הראשונה דנה בעונשו ההלכתי של גוי המכה את ישראל. המימרא השניה מסתכלת מההיבט המחשבתי. עם ישראל הינו עם ד', והפוגע בעם ד', כביכול פוגע בד' ית', 'כי חלק ד' עמו'. גוי המכה את ישראל איננו מכיר במקום של עם ישראל אצל הקב"ה. יש לו עיוות באמונה בד'.

הרמב"ם בהלכות מלכים פ"י ה"ו פסק שגוי המכה את ישראל אע"פ שחבל בו כל שהוא בלבד חייב מיתה ואינו נהרג.¹⁸ ההסבר הפשוט שאין הריגה בפועל הוא מצד שאין כאן אחת משבע מצוות ב"נ [רדב"ז שם וכס"מ בה"ט], ברם, יש לבאר עוד שהוא מצד שהחטא כאן איננו חומרת המעשה, אלא המחשבה המסתתרת מאחורי המעשה. כשם שבגוי השומר שבת יש חיוב מיתה מכח הגישה הדתית המסולפת וכן בלימוד תורה ע"י גוי [סנהדרין נח:]. ואדרבה, ב' המעשים הנ"ל הינם מצוות יסודיות בישראל, אלא בן נח הניגש מתוך חוסר הכרה בייחודו של עם ישראל כעם ד' טועה טעות דתית

18. ומשמע ברמב"ם שצ"ל עכ"פ חבלה כ"ש, ואפילו הוא ביחס להמתה ממש. צ"ב מנין להר"מ ד"ז. ויש לחשיב שהיות ובמכה אר"א נלמד מסמיכות "מכה אדם יומת" אל "מכה נפש בהמה ישלמנה" שצ"ל חבורה כנפש בהמה [סנהדרין פד. רמב"ם פ"ה מוהלכות ממרים ה"ה]. ומצאנו במדרש שמרע"ה למד את הריגת המצרי מן הכתוב 'מכה אדם יומת' [כנ"ל בס"ב באריכות] א"כ היסוד הוא שמרע"ה השווה את המצרי המכה את ישראל לדין מכה אר"א, והתוכן הוא שות. חומרה במעלת המוכה וכנ"ל.

חמורה המחייבת מיתה [ולא בפועל]. עצם ההבחנה בין חייב מיתה לנהרג מוכחת ברמב"ם פ"ט שבשבע מצוות ב"נ השתמש בביטוי "נהרג" ובפ"י לגבי מכה ישראל פירש שג"כ "אינו נהרג" בנוסף ל"חייב מיתה". לגבי שבת ות"ת בה"ט שם, כ' הרמב"ם "חייב מיתה" בלבד. י"ל שהלשון מכריעה שמדובר לא בהריגה בפועל, וכ"פ הכס"מ, וכך פוסק הרדב"ז שם בפירושו להלכה. הרי שלשון "הריגה" מורה על בפועל, "ומיתה" שלא בפועל. הן בגמ' והן ברמב"ם יש סמיכות של כל ג' העניינים הנ"ל [גוי המכה את ישראל, השומר שבת, ולומד תורה]. בגמ' ב נח-נט, ובר"מ בפ"י מהלכות מלכים מסוף ה"ו-ה"י [אמנם בה"ז וה"ט מדובר במילה, אבל אף היא שייכת לענייננו, כחלק מייחודו של עם ישראל]. ע"פ הנ"ל מבואר שהמכנה המשותף הוא חטא בתפיסה הדתית, במעמדו המיוחד של עם ישראל כעם ד' ולכן הפגיעה בו כפגיעה בשכינה, ולא ניתן לחקותו בתורה ובשבת שנתנו בלעדית לעם ישראל. ע"פ הנ"ל מבואר שבכולם אין הריגה בפועל, ומטעם שאף בדיני ישראל עונש המחשבה קל מעונש המעשה [לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, ועוד]. ומשמע ברמב"ם שעכ"פ גוי המכה את ישראל צריך לעשות חבורה בכדי להתחייב מיתה, עי' בהערה 18 במקור לדין זה.

לאור כל הנ"ל י"ל שמרע"ה ראה בחטא זה את החטא העיקרי, ולכן הרגו ע"י שם ד', היות ועונש המכה איננו מסור לב"ד. מרע"ה ראה את החטא הזה חמור מאשר העבירות הפרטיות¹⁷ של רודף או רוצח, ולכן העניש אותו בעונש של גרמא בידי שמים, להורות שהחטא הכללי חמור יותר. וכך אפשר למעשה לבאר את מחלוקת חכמים עם ר' אביתר וי"א. הסבר זה יפה אף לגבי ס"ה - ס"ז הנ"ל [שמרע"ה התייחס בחומרה רבה יותר לפגיעות הרוחניות והכלליות מאשר לדון רודף ורוצח פרטי, ולכן הוא נהג בעונש בידי שמים כנ"ל]. יש לציין שבמדרש מפורש עוד שמרע"ה שאל את המלאכים האם המצרי בן מות⁸. הרי שמרע"ה לאחר כל הנימוקים הנ"ל עדיין שאל מהמלאכים מה דינו.⁶